

Oponentský posudek na disertační práci

Autorka práce: Mgr. Kateřina Šrahůlková

Název práce: Primární prevence užívání drog zaměřená na minoritní skupiny obyvatel v kontextu zahraničních zkušeností se zvláštním akcentem na inspiraci z holandsky hovořících zemí, především z Belgie

---

Tématem disertační práce je primární prevence. Autorka se soustřeďuje na dva aspekty – jedním je porovnání stavu primární prevence v České republice a v Belgii, druhým je prevence zaměřená na minoritní skupiny obyvatelstva, která je implicitně srovnávána s prevencí zaměřenou na majoritní populaci. Problematiku prevence u minoritních skupin považuji za podstatné a v českém kontextu upozaděné téma. Obsahové zaměření disertační práce proto shledávám velmi aktuální. Srovnání stavu v ČR a v dalších zemích je inspirativní a zároveň dovoluje snadněji tematizovat specifika přístupu uplatňovaného (často intuitivně) v našich podmínkách a případně argumentovat pro jeho změnu.

Disertační práce má rozsah 137 stran. Obsahuje všechny potřebné náležitosti (prohlášení, abstrakt aj.). Použitá literatura je široká (118 titulů s převahou zahraničních zdrojů). Její využívání splňuje požadavky odborného textu. Práce zahrnuje tři přílohy, což vzhledem k povaze tématu a způsobu zpracování považuji za nedostatečné. Součástí příloh by měly být plné odpovědi respondentů/ek nebo alespoň ukázky. Tak by bylo možné se přesvědčit, že provedená analýza a výsledný seznam kategorií odpovídá zdrojovým datům. Stylistická stránka textu je přiměřená, ovšem z formálního hlediska text obsahuje poměrně značné množství překlepů a gramatických chyb.

Práce je tradičně členěná na teoretickou a empirickou část, a to v přibližném poměru 4:3. Obě části jsou dále strukturovány přehledným a vyčerpávajícím způsobem. Za nedostatek považuji, že kapitoly jsou číslovány v rámci každé části zvlášť, což ztěžuje orientaci. Z obsahového hlediska lze považovat za sporné přesné zařazení určitých informací v rámci struktury teoretické části (např. projekty primární prevence jsou představovány v různých kapitolách) a zařazení některých informací, které nejsou pro další text relevantní (např. rozlišování různých statusů minorit, dále ovšem není činěn rozdíl mezi imigranty a trvale usazenými etnickými minoritami). Logickou návaznost celého textu to však nesnižuje.

Teoretická část pojednává dvě témata – primární prevenci a minoritní obyvatelstvo. V obou dominantních kapitolách jsou přehledným způsobem představeny hlavní přístupy k dané problematice. Autorka postupuje deduktivně – od úrovně celkových koncepcí a terminologie přes dílčí aspekty po příklady konkrétních projektů. Text neobsahuje nadbytečné pasáže, naopak všechny podkapitoly (a většina informací v nich) jsou vztahovány k záměru disertační práce. Teoretická část tak nabízí ucelený, logický přehled.

Bohužel však zůstává většinou na úrovni deskripce, přístupy jednotlivých autorů nejsou (až na výjimky) podrobněji konfrontovány a ani autorka k nim nezaujímá odborně ukotvené vlastní stanovisko. Úroveň konceptualizace tématu považuji za spíše nižší. Domnívám se, že autorka má tendenci přejímat oficiální diskurs primární prevence spojený s praktickými preventivními programy (což je pochopitelné vzhledem k tomu, že v dané oblasti aktivně působí) a to jí následně brání většímu odstupu, který by umožnil hlubší problematizaci tématu. To se ukazuje například na tom, jak autorka představuje terminologii související s prevencí, jež je užívána v ČR a v Belgii (univerzální – selektivní – indukovaná vs. specifická primární prevence). Jaká je etymologie, účel a vnitřní logika užívaných pojmů? Jaký diskurs tyto pojmy stimulují?

V teoretické části navíc postrádám uchopení či podrobnější tematizaci některých stránek mapovaného jevu. Ve stručnosti je zde nastíním.

Z hlediska komplexnějšího teoretického uchopení problematiky by bylo vhodné využít kategorií postojů. Změna postojů je cílem preventivních programů. Využití tématu postojů jako prizmatu by bylo zvláště vhodné, pokud se autorka dotýká také efektivity určitých forem preventivních programů v závislosti na věku.

Příčiny užívání drog jsou spojovány zejména se socializačními prostředími, hlavní z nich jsou v práci představeny. Prostor však nebyl věnován psychologickým mechanismům, které za pozitivními postoji k drogám či přímo za jejich užíváním stojí. S tím souvisí otázka normativního tlaku. Autorka se věnuje otázce sociálních norem ve vrstevnických skupinách a vlivu, které mají na postoje a užívání drog jednotlivými členy (bohužel však bez vyzdvižení aspektu sociální struktury třídy jako klíčového faktoru pro volbu a realizaci preventivních aktivit). Dále ale lze uvažovat normy širšího prostředí (mezoprostředí), jako je škola či komunita, a v ještě obecnější rovině normy celospolečenské. Implicitně autorka uvedené úrovně norem zmiňuje, ovšem jejich vzájemný vztah, ani rozdíly ve způsobu jejich vlivu nediskutuje. Následně si tedy ani nemůže položit/zodpovědět otázku, na kterou úroveň sociálních norem by měly preventivní programy působit a jakým způsobem.

V souvislosti s minoritami v ČR je pozornost věnována cizincům obecně a dále Romům (po úvodním rozlišení další text pracuje opět jen se souhrnným pojmem minorita). V obou případech považují předložené informace za spíše stručné, a to zvláště v souvislosti s Romy. Kapitola 2.2.1.2. nese slibný název „Diskurs romské problematiky“, avšak bohužel neukazuje dilema v pojetí romství (jednak Romy, jednak majoritní společnosti, jednak vědeckými disciplínami), které má přímé konsekvence jak na identitu romských žáků, tak na způsob práce s nimi. Autorka v uvedené kapitole vychází z jediné publikace (Moravec, 2006), ačkoliv by mohla/měla zohlednit i další pohledy. Autorů, kteří se romstvím zabývají a vstupují do diskuse, zda se jedná o etnickou či sociální kategorii (a jaké to má dopady pro organizaci sociální reality), je řada, např. Jakoubek, Budilová, Gabal, Kajanová, Bittnerová, Levínská atd. Hlubší teoretické uchopení romství (s využitím kategorie socio-kulturních handicapů, kterou se autorka zabývá) by umožnilo více prozkoumat otázku vztahu mezi etnickou identitou a postojem k drogám i jejich užíváním.

V této souvislosti autorka předkládá s využitím zahraničních zdrojů tvrzení, že silná pozitivní etnická identita snižuje riziko užívání drog (zároveň však bez hlubší diskuse v jedné pasáži zmiňuje možnost opačného vlivu). Jaké jsou mechanismy této vazby? Za jakých okolností neplatí? Jak lze etnickou identitu budovat a zda/jak do procesu jejího formování začlenit protidrogovou prevenci? Vztah mezi spokojeností či přímo hrdostí na svoji etnickou příslušnost a nižším užíváním drog může být založen na sociálně-identitních důvodech (odmítám drogy, protože by mohly ohrozit moji komunitu, na niž jsem hrdý/á) nebo na osobnostních psychologických důvodech (jsem vyrovnaný/á, nehledám únik). V obou případech je nutné vnímat drogy jako nebezpečné látky. Silná etnická identita však může (jak autorka sama zmiňuje) vést i naopak k užívání drog. V takovém případě lze uvažovat prostý sociální tlak (drogy jsou v dané skupině normou), což však neumožňuje porozumění hlubším mechanismům. Drogy mohou být vnímány jako kulturní znak, jejich prostřednictvím se stvrzuje etnická/kulturní příslušnost. V tom případě často nebývají považovány za nebezpečné (široká společenská norma drogy nediskredituje). Silná etnická příslušnost se může spojit s drogami, které jsou považovány za nebezpečné. Pokud se skupina cítí být marginalizována, přijímá drogy jako důkaz a prohloubení svého znevýhodněného postavení, čímž je její marginalizace (záměrně) potvrzena.

Druhá část disertační práce se věnuje realizovanému výzkumu. Metodologie výzkumu je představena relativně stručně, zvláště analýza dat (uvedení otevřeného kódování nepovažuji za dostatečné, očekávala bych podrobnější popis postupu při analýze). Výzkumné otázky nejsou zřetelně představeny. Volba metody – dotazník s otevřenými otázkami – je zdůvodněna a z praktických hledisek se jeví vhodná. Řada otázek v dotazníku však má otevřený charakter jen formálně. Ve skutečnosti jsou respondenti vedeni k velmi omezeným odpovědím. Není proto jasné, proč autorka nezvolila uzavřené otázky (a větší počet respondentů), nebo naopak plně otevřené, které by dovolily zachytit komplexnost zkušeností, včetně rozporů, které respondenti ve své praxi pociťují. Zaměření dotazníku je navíc dle mého názoru příliš obecné, chybí otázky, které by umožnily ukotvit odpovědi do specifického kontextu praxe jednotlivých respondentů/ek. Autorka si tak při interpretaci nemůže být jistá pochopením klíčovými pojmy respondenty/kami. Příkladem je pojem minorita – kdo je pro respondenty/ky minoritou? Cizinci (o kterých autorka hovoří v souvislosti s belgickými projekty a výzkumy především), Romové, minoritní skupiny definované na jiném než etnickém principu?

Spojení kvalitativního a kvantitativního zpracování se dle mého názoru mívá u 29 osob účinkem. Proč kvantifikovat odpovědi 15 osob? V případě kvalitativního rozboru odpovědí se autorce podařilo postihnout

...logice a odpovídají uvedeným kódům (autorka za kódy považuje již přímé odpovědi respondentů, nebo jejich shrnutí pod obdobnou formulací?). Nelze to však tvrdit s jistotou, nebo v přílohách nejsou k dispozici plná znění odpovědí. Musíme tedy autorce plně důvěřovat, že při analýze zohlednila všechny odpovědi. V souvislosti s tím není jasné, jak docházelo ke kódování odpovědí, které b obsahují a zahrnovaly více kategorií.

Výsledky jsou prezentovány po jednotlivých otázkách, z této struktury se nevymanilo ani závěrečné shrnutí. V textu tak téměř zcela chybí provázání zjištění z jednotlivých částí dotazníku. Jak spolu odpovědi jednotlivých respondentů napříč dotazníkem souvisí? Jak ucelený, vnitřně koherentní je jejich pohled na prevenci? Jaké rozpory naopak v jejich pohledech existují? Některé výsledky v dílčích otázkách takové rozpory naznačují. Například kap. 1.4.11. a 1.4.14. – specifická prevence a oddělování minority. Z hlediska profesní identity pracovníků poskytujících prevenci je toto klíčová otázka. Potenciál kvalitativního výzkumného přístupu, který si autorka zvolila, tak zůstal z podstatné části nevyužitý.

Charakteristika souboru respondentů by z logiky věci měla být uvedena před představením výsledků. Následně by bylo zajímavé porovnávat nejen odpovědi českých a belgických respondentů, ale také zohlednit podobu jejich zkušeností a například jejich pozici v rámci systému prevence (výzkumník, tvůrce programu, aktivní preventista).

Analýza přinesla některá zajímavá zjištění, která autorka interpretuje v kontextu tradice primární prevence v obou zemích, což velmi oceňuji. Za klíčové považuji zejména odraz absence problematiky genderové a etnické segregace školního vzdělávání ve veřejném diskursu na postoje českých respondentů/ek, které vedou k jednohlasnému odmítání specifčnosti prevence pro dívky a chlapce a pro děti z minorit.

Ze zahraničních výzkumů vyplývají doporučení, aby se prevence užívání drog u minorit soustředila na tři cíle: vybudování či prohloubení etnické identity, zlepšení faktických životních podmínek, specifické postupy vytvářející negativní postoje k drogám. Autorka sama se v závěrečné kapitole soustřeďuje pouze na třetí oblast, tj. podobu preventivních programů. Jak by se mohl být do české praxe promítnout model triangulace prevence u minorit? Jakých minorit by se to týkalo? Jak jinak by se mělo postupovat v případě romských žáků a žáků cizinců? Jak zohledňovat opakovaně zdůrazňovanou heterogenitu populace těchto dvou skupin?

Závěr:

Disertační práce Mgr. Kateřiny Šrahůlkové se věnuje aktuálnímu, ale teoreticky obtížně uchopitelnému tématu. Téma je velmi komplexní a pojmout jej tak, aby nebyl jednoduše reprodukován dominantní diskurs orientovaný na praktické programy, nýbrž aby byla tematizována sporná místa a nabídnuto jejich alternativní teoretické zodpovězení, považuji za velmi náročné. Práce má řadu předností – nabízí logický přehled dostupných informací, je založená na velkém množství literatury, je čtivá, výzkum dospívá k věrohodnému popisu (rozboru) postojů osob věnujících se prevenci k prevenci minority. Autorka se však v práci bohužel nedokázala vyvarovat rizikům, které souvisí se samotným tématem. Celek práce proto působí spíše deskriptivním dojmem, nepřináší nové překvapující informace, ani netematizuje běžně upozaděné aspekty či ústřední otázky.

Čtenáři doporučuji k obhajobě, kde by autorka měla zdůvodnit svůj postup a rozšířit své závěry z práce, aby došlo k napravení slabých míst práce.

Brno, 23. 6. 2010

PhDr. Irena Šmetáčková, Ph.D.